

Н. І. Кочукова (Слов'янськ)

УДК 811.161.2'37

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИ
В ЗАГОЛОВКУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ**

Серед проблем наукового стилю особливо вирізняється проблема функціонування образних елементів. Характеристика метафори й метонімії як засобів формування української термінології була об'єктом наукових розвідок Г. Краковецької, І. Кочан, Н. Родзевич. Увага українських дослідників спрямована на функційні особливості образних засобів; у працях О. Кадомцевої описано вживання метафори у філософському тексті, у роботі Г. Краковецької проаналізовано номінативні метафори, у дисертаційній роботі Г. Дядюри досліджено функційні параметри образності в науковому стилі: параметр когнітивного зв'язку, комунікативний і діяльнісний параметри, параметр стилістичного розмежування текстів, параметр індивідуального стилю тощо. Т. Деркач на підставі аналізу функціонування метафоричних мовних одиниць у літературознавчих текстах 90-х років ХХ ст. дослідила їхні структурні, семантичні, комунікативні властивості та типологічні ознаки, а також з'ясувала можливості їх нормалізації та стандартизації. Огляд наукових проблем у вітчизняному мовознавстві засвідчив, що функціонування метафори в різних типах тексту вже було предметом системного дослідження, тоді як особливості її вживання в заголовках науково-популярних матеріалів досі не вивчено.

Актуальність цієї розвідки зумовлено потребою дослідження метафори в ролі заголовка як виражального засобу в одній із найважливіших сфер її функціонування – у науковому стилі, зокрема в науково-популярному підстилі.

Мета дослідження – з'ясувати сучасні тенденції використання метафори в ролі заголовка науково-популярних текстів різної тематики.

Завданням статті є аналіз ролі метафори в розкритті й розвитку теми тексту, реалізації основних функцій заголовка, а також з'ясування найуживаніших типів метафор, винесених у заголовки.

Джерелом фактичного матеріалу слугували наукові та науково-критичні статті, розміщені в журналі „Науковий світ” (2009 – 2011).

Науково-популярний текст являє собою складний феномен з погляду його жанрової приналежності, оскільки, зважаючи на статус й первинні функції, метою його є популяризація наукових знань, доведення до відома нефахівців у певній галузі науки її досягнень, а також зацікавлення широкої читацької аудиторії історією відкриттів, життям наукової думки та її авторів. Ця комунікативна мета з її чіткою прагматичною спрямованістю на масового адресата є головним чинником під час вибору автором визначальних прийомів популярного оброблення знань. Яскравий прийом популяризації наукових текстів –

використання засобів образності. На думку Г. Дядюри, використання образної мови в науково-дидактичній літературі поживляє виклад, робить його цікавим, яскравим, легким для сприймання. Це виконує й важливу соціальну функцію – приваблює до наукової сфери дедалі більшу кількість молодих людей, що зрештою забезпечує неперервність самої науки [Дядюра 2001: 162].

Серед експресивних явищ, здатних загострювати сприйняття матеріалу, впливати на мислення людини, збуджувати відповідні емоції читачів, вирізняються своєю яскравістю, образністю метафоричні одиниці. Раніше мовознавці наголошували на тому, що образність науково-популярного підстилю зводиться до використання окремих словесно-образних засобів, частіше – порівнянь, рідше – метафор [Баташева 1985: 19]. Сьогодні, за нашими спостереженнями, можна констатувати активне вживання метафор в науково-популярних текстах, зокрема в заголовках, які передують їм. Це зумовлено тим, що сприймання інформації починається саме із заголовка, який є одним із найефективніших засобів зацікавлення читацької аудиторії. Заголовки – це те, що насамперед впадає в око читачеві. Він є першим мовним знаком, у якому закладено інформацію й певне експресивне джерело, своєрідним містком між відправником-автором та одержувачем-читачем до наступного тексту [Козловська 1998: 38]. Заголовок є невід'ємним елементом композиції досліджуваних текстів і входить до складу їхніх інтралінгвальних параметрів. Усі вони доволі характеристичні, основна їхня ознака – проблемність. Як відомо, у принципах побудови заголовків виявляється тенденція до економії мовних засобів: необхідність виразити щонайбільше змісту, затративши щонайменше мовного матеріалу. Це породжує точність, влучність і лаконізм назв. Основними засобами реалізації рекламної функції заголовка в науково-популярному тексті на різну тематику, що полягає в залученні уваги потенційного читача до змісту науково-популярної статті, збудженні його зацікавленості й інтриги, є використання різноманітних засобів образності. Найяскравішим і найпродуктивнішим прийомом створення образності в заголовках є метафора, яка створює інтригу в читача й здатна психологічно вплинути на реципієнта. Метафоричні одиниці сприяють реалізації функцій заголовка, до яких насамперед належать номінативна, апелятивна, інформативна, емоційно-оцінна, комунікативна тощо.

Метафора, винесена в заголовок, цілком розкриває своє значення в цілісному тексті. Унаслідок її розгортання в тексті здебільшого використовуються метафоричні моделі, які забезпечують зв'язаність і цілісність тексту, а також посилюють його прагматичний потенціал. Так, стаття про білок має назву *„Небезпечна молекула”* (Науковий світ, № 11, 2011). У тексті метафори *„молекула смерті”, „своєрідний маркер наближення недуг”* (*„Білок отримав назву „молекула смерті”, бо його наявність у крові сигналізує про можливість швидкої природної смерті”*; *„Як відомо, здебільшого смерть пов'язана з хворобами серця*

та онкопатологіями. Тобто наявність небезпечної молекули – це своєрідний маркер її наближення саме від цих недуг”) асоціюються з метафорою „небезпечна молекула” та сприяють уведенню в текст нової інформації. Метафору „небезпечна молекула” використано й у висновку в кінці статті: „Безперечно, відкриття небезпечної молекули стане поштовхом до розроблень методів боротьби з нею”. Такий прийом викликає в читачів бажання замислитися над порушеною в матеріалі проблемою.

Текст і заголовок-метафора, що йому передуює, становлять єдине ціле ще й тоді, коли в зачині розкривається зміст назви, напр.: „*Мотори просять „зеленого змія”*”. І далі: „*Біопаливо сьогодні в Україні – вагома альтернатива традиційному. Вважається, що в найближчі роки його виготовлення буде максимально вигідним для вітчизняної економіки*” (Науковий світ, № 5, 2011). Або такий приклад: „*Сонце знов дивує*”. І зачин: „*Незважаючи на те, що впродовж останніх кількох років плям на Сонці дуже мало, на його екваторі спостерігається велика кількість „корональних дір” – „порожнеч” у сонячній короні, ділянок з низькою світністю й слабким магнітним полем*” (Науковий світ, № 11, 2009).

Серед різних типів образні метафори в ролі заголовків є найуживанішими в літературознавчих текстах і матеріалах культурологічної, філософської, історичної тематики, напр.: „*Таємниці письменницьких шухляд*” (Науковий світ, № 2, 2011); „*Є в книгах незмірна глибина...*” (Науковий світ, № 11, 2010); „*З Дажбогом у серці й лозою в руках*” (Науковий світ, № 4, 2010); „*Шляхи, роздоріжжя та перспективи національного самовизначення*” (Науковий світ, № 10, 2010); „*Загадки й таланти „інтелектуалів моря*” (Науковий світ, № 6, 2010); „*Коли в очах – і сонце, і сльоза*” (Науковий світ, № 12, 2012); „*Його мозолясті університети*” (Науковий світ, № 12, 2009). За нашими спостереженнями, заголовки, які мають у своєму складі метафору, є не достатньо інформативними, тобто вони не повністю актуалізують змістовий компонент тексту, оскільки метафора лише приблизно вказує на зміст науково-популярного тексту. Тому доволі часто автори вдаються до поширення заголовка. Напр.: „*Драматизм руху тексту у вирі часу (кілька зауваг до сучасних тлумачень одного з шедеврів Василя Симоненка)*” (Науковий світ, № 12, 2011); „*Державний компас на інформаційних шляхах. Сучасні аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні*” (Науковий світ, № 1, 2010); „*Крізь біль реальний і уявний. Новий погляд на життєвий і творчий шлях Миколи Гоголя*” (Науковий світ, № 1, 2010); „*Заповідні перлини Тернопільщини (чи буде національний парк на Тернопільщині?)*” (Науковий світ, № 6, 2009). Варто зазначити, що в текстах, на відміну від заголовків, найуживанішими є когнітивні й номінативні метафори, використані переважно для формування розуміння наукової реальності, напр.: „*Корейці також розробили багаточаровий кристал пам'яті, де баропластик перемежовується з іншими матеріалами. У такому*

„бутерброді” створення „квантових ямок” здійснюється легше, ніж при роботі з одношаровим матеріалом” (Науковий світ, № 11, 2009); „Сонячні плями – темні ділянки на Сонці, пов’язані з дуже сильним магнітним полем” (Науковий світ, № 11, 2009).

З формально-граматичного погляду в складі аналізованих заголовків метафори мають здебільшого іменникову структуру: „Мову жестів визнали офіційною” (Науковий світ, № 5, 2010); „Вогонь у кишені (180 років тому винайдено сірники)” (Науковий світ, № 6, 2010); „Невторовані шляхи вітчизняної онкології” (Науковий світ, № 11, 2010); „На хвилі грипу й ... здорового оптимізму” (Науковий світ, № 11, 2010); „Допінг для інтелекту” (Науковий світ, № 1, 2011). Значно рідше трапляються дієслівні метафори. Напр.: „Математики: маніпулювати виборами легко” (Науковий світ, № 1, 2010); „Гарцювала воля козацька у степу широкім” (Науковий світ, № 10, 2010); „Сонце знов дивує” (Науковий світ, № 11, 2009).

Отже, найуживанішими серед образних мовних засобів у ролі заголовків науково-популярних текстів є метафори. Вони допомагають реалізувати основні функції заголовка. Метафори часто беруть участь у розкритті й розвитку теми тексту. Серед різних типів найпоширенішими є образні метафори, а за структурними параметрами іменникові. Перспективним вважаємо дослідження сучасних тенденцій у використанні інших образних засобів у науково-популярних текстах, зокрема традиційних і трансформованих фразеологічних одиниць, перифразів тощо.

Література

Баташева 1985 – Баташева Л.А. Образные средства популяризации в научно-популярной литературе // Л.А.Баташева // Актуальные проблемы современной филологии. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – Вып. 2. – С. 19 – 27; **Дядюра 2001** – Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дядюра Галина Миколаївна. – К., 2001. – 213 с.; **Козловська 1998** – Нове оцінне слово в журнальних публікаціях 90-х рр. / Л. Козловська // Культура слова. – 1998. – Вип. 51. – С. 37 – 44.

Кочукова Н. І. Сучасні тенденції використання метафори в заголовку науково-популярного тексту

У статті окреслено коло наукових проблем у вітчизняному мовознавстві, присвячених дослідженню образних засобів у науковому тексті. Наголошено на актуальності, меті й джерельному матеріалі розвідки. Схарактеризовано основні функції заголовка, який є одним із найефективніших засобів зацікавлення читацької аудиторії, та його участь у композиції тексту. Розглянуто основне призначення науково-популярного підстилю й роль образних засобів у ньому. На матеріалі

журналу „Науковий світ” виявлено сучасні тенденції використання метафори в ролі заголовків науково-популярних статей, проаналізовано їхню роль у розкритті й розвитку теми тексту, реалізації основних функцій заголовка; з’ясовано найуживаніші типи метафор, винесених у заголовок. Виявлено структурні особливості досліджуваних метафор. Зазначено, що перспективним є дослідження сучасних тенденцій у використанні інших образних засобів у науково-популярних текстах, зокрема традиційних і трансформованих фразеологічних одиниць, перифразів тощо.

Ключові слова: науково-популярний текст, образні засоби, заголовок, образні метафори, когнітивні, номінативні метафори, іменникові й дієслівні метафори.

Кочукова Н. И. Современные тенденции использования метафоры в заголовке научно-популярного текста

В статье очерчен круг научных проблем в отечественном языкознании, посвященных исследованию образных средств в научном тексте. Акцентировано внимание на актуальности, цели, материале исследования. Охарактеризованы основные функции заголовка, который является одним из самых эффективных средств привлечения внимания читателей. Рассмотрено основное предназначение научно-популярного жанра и роль образных средств в нем. На материале журнала „Научный мир” выявлены современные тенденции использования метафоры в роли заголовков научно-популярных статей, проанализирована их роль в раскрытии и развитии темы текста, реализации основных функций заголовка, выяснены наиболее употребляемые типы метафор, вынесенных в заголовки. Указано, что перспективным является изучение современных тенденций в использовании других образных средств в научно-популярных текстах, в том числе традиционных и трансформированных фразеологических единиц, перифразов.

Ключевые слова: научно-популярный текст, образные средства, заголовок, образные метафоры, когнитивные, номинативные метафоры, именные и глагольные метафоры.

Kochukova N. I. Modern trends in the use of metaphor in the title of popular science text

The author outlines the range of scientific problems in Ukrainian linguistics devoted to the study of tropes in scientific text and emphasizes the relevance, purpose, aims and source materials of this research. The main purpose and role of tropes in the popular science substyle is also considered. The article proves that expressive means serve as the vivid method of popularization of scientific texts is the use of figurative means. The author states that among expressive means enabled to sharpen the perception of the material, influence people’s mentality metaphorical units are particularly distinguished by their imagery and vividness. In author’s opinion, the most

commonly used figurative language means are metaphors. The author determines the role and basic functions of the title in the composition of text, which is one of the most effective means of readership interest. The modern trends in the use of metaphor in the role of title of popular science text on the base of scientific and scientific and critical articles of journal „Naukovyj Svit” are analysed too. The role of titles in uncovering and developing the theme of text, its coherence and integrity, as well as of the main functions of the title are also studied. It was found that figurative metaphors are the most commonly used among the other types of them, but, unlike metaphor-titles, the most common is cognitive and nominative ones. The author reveals the structural features of studied metaphors too. The study of modern trends in the use of other tropes in popular science texts, traditional and transformed phraseological units, paraphrase in particular is stated as prospective.

Key words: popular science text, tropes, title, figurative metaphors, cognitive and nominative metaphors, metaphors in form of noun and verb.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Леснова В. В.

І. Р. Мисько (Київ)

УДК 811.111'373:821.111 (477)'19'

**САКРАЛЬНІ ЛЕКСЕМИ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ КЛЕНА
(на прикладі функціонування агіонімів)**

Вивчення української сакральної лексики до останнього часу перебувало на периферії мовознавчих досліджень і здійснено переважно вченими діаспори, які зосереджували увагу на її окремих групах, насамперед на християнсько-церковній термінології (О. Горбач, Є. Грицак, П. Ковалів), етимології та шляхах запозичення (О. Горбач, П. Ковалів, І. Огієнко), акцентуації та правописі (І. Огієнко) тощо. Відрадною можна вважати той факт, що сакральна лексика, головним чином ономастика, повертається до поля розгляду науковців. Питанням ономастичного феномену в українській мові присвячено дисертації Л. Белея, Є. Беліцької, С. Бібли, О. Бірюкової, Н. Бойко, І. Бочарової, Ю. Браїлко, Т. Гриценко, Н. Жовтої, О. Карпенко, Ю. Карпенка, Н. Колесник, Л. Кричун, Т. Крупеньової, М. Мельник, Т. Можарової, Ю. Осінчука, Н. Павлюк, Л. Петрової, Н. Піддубної, Л. Селіверстової, А. Соколової, М. Торчинського, О. Усової, І. Хлистун, Л. Шестопалової, Г. Шотової-Ніколенко.

Сакральна лексика – це окремий розряд лексичних одиниць, що характеризуються спільним стильовим значенням, яке, нашаровуючись на предметно-поняттєвий зміст, є компонентом загальної семантики та